

Aanbevelingen omtrent fake nieuws en informatieverstoring

Inleiding

Naar aanleiding van het Burgerkabinet Media, georganiseerd door Minister Gatz, wenst de Sectorraad Media een cluster van aanbevelingen te formuleren in het kader van het bewaren van kwaliteitsvolle journalistiek en een leefbaar aanbod van nieuwsmedia. Daarbinnen wordt specifiek gefocust op wat dikwijls ‘fake nieuws’ genoemd wordt. Met de term ‘fake nieuws’ wordt verwezen naar ‘informatie die aantoonbaar foutief is en intentioneel wordt verspreid met de bedoeling de lezer te misleiden en/of schade toe te brengen.’¹

De afgelopen maanden werd zowel in binnen- als buitenland in toenemende mate aandacht besteed aan het fenomeen van fake nieuws. Belangrijke ontwikkelingen in (het Brexit-referendum in het Verenigd Koninkrijk) zowel als buiten Europa (de verkiezing van Donald Trump tot Amerikaans president) zetten het thema op de beleidsagenda, waarna kritische vragen werden gesteld over de rol van sociale media zoals Facebook en de vermeende ‘echo chambers’ of ‘filter bubbles’ die door diens algoritmes worden gecreëerd.² Uit onderzoek blijkt dat fake nieuws inderdaad verband houdt met de opkomst van sociale media omdat deze de redactionele kwaliteitscontrole in de nieuwsverspreiding aanzienlijk hebben verminderd.³ Toch blijkt uit ander onderzoek dat fake nieuws niet alleen een technologie-gedreven fenomeen is, maar ook beïnvloed wordt door de specifieke kenmerken van een bepaald medialandschap.⁴

De Europese publieke bevraging over fake nieuws en online desinformatie concludeert dat het minste vertrouwen wordt gesteld in sociale media, online nieuwsaggregatoren en websites en het meeste in de

¹ Definitie geïnspireerd op het H2020-EU.2.1.1 project ‘MediaRoad’ dat op de hoorzitting van 16 april werd voorgesteld. Zie <http://www.mediaroad.eu/>

² Het bestaan van dergelijke ‘echo chambers’ of ‘filter bubbles’ wordt in de literatuur evenwel steeds meer betwist, zie onder andere Bruns, A. (2017). Echo Chamber? What Echo Chamber? Reviewing the Evidence. *Future of Journalism 2017* en Dubois, E., & Blank, G. (2018). The echo chamber is overstated: the moderating effect of political interest and diverse media. *Information, Communication & Society*, 21(5), 729-745.

³ Allcott, H. & Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election, *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211-236.

⁴ Humprecht, E. (2018). Where ‘fake news’ flourishes: a comparison across four Western democracies, *Information, Communication & Society*. Online first publication. Zie <https://doi.org/10.1080/1369118X.2018.1474241>

traditionele kranten en tijdschriften.⁵ Resultaten van de Eurobarometer bevestigen dat traditionele media – radio (70%) gaat televisie (66%) en kranten/nieuwsmagazines (63%) vooraf – als meest betrouwbare bron van informatie worden gezien; de Belgische lezer stelt daarenboven een hoog vertrouwen in online kranten en nieuwswebsites (62%).⁶

Zowel op Europees niveau⁷ als op het niveau van diverse lidstaten⁸ werden de voorbije maanden expertgroepen samengesteld om een adequaat antwoord te formuleren op de problematiek van fake nieuws. Hoewel daarbij zinvolle aanbevelingen werden gemaakt, suggereren deze initiatieven dat een loutere focus op fake nieuws moet vermeden worden aangezien dit mogelijk kan leiden tot contraproductieve beleidsmaatregelen. Vandaar dat fake nieuws in een ruimere context van ‘informatieverstoring’ dient te worden gesitueerd.⁹

Het concept ‘informatieverstoring’ verwijst naar de snel veranderende sociale en economische omstandigheden waarin nieuwsmedia-organisaties voor grote uitdagingen worden gesteld. Een toenemende groep nieuwsconsumenten gebruikt sociale media als primaire nieuws- en informatiebron waardoor fake nieuws gemakkelijker rechtstreeks deze nieuwsconsumenten bereikt. Daarnaast kan de focus op digital-first publicatie de druk op accurate berichtgeving verhogen. Dat alles leidt tot een transformerend nieuwslandschap met een veelheid aan nieuwe en moeilijk te controleren actoren die allen de aandacht van de nieuwsconsument trachten te winnen. Het is binnen dit landschap dat fake nieuws in het bijzonder en minder ethische vormen van journalistiek (zoals clickjournalistiek) in het algemeen gedijen.

Aanbevelingen

De vraag welke maatregelen de Vlaamse Regering zowel op korte als lange termijn kan nemen om de problematiek van informatieverstoring het hoofd te bieden is pertinent. Toch is op het regionale beleidsniveau geen wonderformule voorhanden om de impact van fake nieuws te reduceren en de problematiek van informatieverstoring, bij uitstek een mondiaal gegeven, structureel aan te pakken. Dit vereist per definitie een meer gecoördineerde Europese aanpak. Dit belet de Vlaamse Regering evenwel niet om, in samenspraak met de sector, zelf doordachte maatregelen te nemen, of bestaande inspanningen te bestendigen, om de kwaliteit van berichtgeving en het vertrouwen in de Vlaamse nieuwsmedia te (blijven) garanderen.

⁵ Summary report of the public consultation on fake news and online disinformation. Zie <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/summary-report-public-consultation-fake-news-and-online-disinformation>

⁶ Flash Eurobarometer 464. Fake news and disinformation online. Zie <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/flash/surveyky/2183>

⁷ A multi-dimensional approach to disinformation. Final report of the High Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation. Zie <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation> en The digital transformation of news media and the rise of disinformation and fake news. Zie <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/digital-transformation-news-media-and-rise-disinformation-and-fake-news>

⁸ Fighting Fakes – The Nordic Way. Zie <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1200348/FULLTEXT01.pdf>; Fake news and critical literacy evidence review. Zie <https://literacytrust.org.uk/policy-and-campaigns/all-party-parliamentary-group-literacy/fakenews/>; in België ondernam Minister van Digitale Agenda Alexander Decroo een burgerbevraging via www.stopfakenews.be

⁹ EBU calls on public authorities to address the full extent of ‘information disorder’. Zie <https://www.ebu.ch/news/2018/04/ebu-calls-on-public-authorities-to-address-the-full-extent-of-information-disorder#.WttP2p2paGY.linkedin>

Het bestrijden van fake nieuws en informatieverstoring is immers een complexe problematiek die een holistische, gecoördineerde aanpak van verschillende maatregelen en tussen diverse beleidsdomeinen (zoals media, cultuur, jeugd, onderwijs, innovatie etc.) vergt gericht op de productie, distributie en consumptiezijde van nieuws. Nieuwsgebruikers moeten de nodige vaardigheden ontwikkelen om foutieve of misleidende informatie te herkennen. Sociale media zijn in belangrijke mate verdelers van nieuws en informatie geworden en moeten verantwoordelijk worden geacht. Producenten – nieuwsmedia maar evenzeer bedrijven, burgers en het politieke bestel (de overheid als geheel en politieke partijen zowel als individuele politici) – dienen hun verantwoordelijkheid te nemen bij het aanbieden van ‘juiste’ informatie. Een loutere focus op één deelaspect leidt dus niet tot vruchtbare resultaten en lijkt niet de aangewezen weg.¹⁰

1. Bewaren van een diversiteit en pluriformiteit in het Vlaamse medialandschap

Een belangrijk deel van de oplossing in het bestrijden van de informatieverstoring moet worden gezocht in het bewaren van de diversiteit en pluriformiteit van het medialandschap. Als nieuwsgebruikers in contact komen met een veelheid aan stemmen en meningen verkleint immers de kans dat zij, afhankelijk van de intentie van de boodschapper, foutief worden geïnformeerd of misleid.

Zelflerende algoritmes van sociale media en zoekmachines leiden in toenemende mate tot personalisatie en een nieuwsaanbod op basis van individuele gebruikersdata; nieuwsmedia wordt daarentegen geacht een ruime diversiteit aan meningen en opinies te reflecteren. Uit onderzoek blijkt dat de Vlaamse nieuwsmedia in de periode 1983-2013 niet minder divers zijn geworden, al is er wel sprake van een substantiële daling van nieuwsverhalen en artikels in de kranten in diezelfde periode.¹¹

Voortschrijdende evoluties in het medialandschap brengen mogelijks gevolgen met zich mee voor de diversiteit. Voortdurende waakzaamheid is om die reden ook geboden. De Sectorraad Media steunt **monitoring van de pluriformiteit in het medialandschap**. Concreet kan worden gedacht aan systematische analyse- en evaluatiesystemen zoals vermeld in voetnoot 11 of vergelijkbaar aan deze die in de ons omringende landen worden gehanteerd.¹² Verschillende vormen van pluriformiteit verdienen daarbij aandacht: aanbod (aantal platformen), berichtgeving (variëteit, onderscheidenheid van berichten, nieuwsbronnen), consumptie (bereik en relatieve gewicht in nieuwsconsumptie) etc.

Terwijl traditionele spelers een antwoord proberen te formuleren op de toenemende invloed van sociale media en zoekmachines, biedt het internet ook kansen aan nieuwe projecten die het Vlaamse medialandschap verrijken, verruimen en/of verbreden. De Sectorraad Media pleit voor een **ondersteunend beleid voor digitale initiatieven** dat kansen biedt aan nieuwe spelers op de markt. Zo wordt gepleit voor een uitbreiding van de steun voor innovatieve journalistieke projecten en een zelfde btw-tarief voor digitale en gedrukte publicaties (dag- en weekbladen genieten een nultarief, overige magazines betalen 6% btw, online publicaties 21%).

¹⁰ Fake news and critical literacy in the digital age: sharing responsibility and addressing challenges. Zie <http://blogs.lse.ac.uk/mediapolicyproject/2018/05/21/fake-news-and-critical-literacy-in-the-digital-age-sharing-responsibility-and-addressing-challenges/>

¹¹ Meer van hetzelfde? Een longitudinaal onderzoek naar de gelijkheid van het nieuws in de Vlaamse kranten (1983-2013). Zie <http://www.steunpuntmedia.be/wp-content/uploads/2015/09/Nieuwsmonitor-23.pdf>

¹² Media pluralism in the EU – comparative analysis of measurement systems in Europe and US. Zie http://www.steunpuntmedia.be/wp-content/uploads/2014/03/Steunpunt-Media_ICRI_Monitoring_D1D2.pdf

De pluriformiteit is deels het resultaat van een leefbaar Vlaams media-ecosysteem dat in staat is een adequaat antwoord te bieden aan de veranderende mondiale ontwikkelingen. De Sectorraad Media vraagt dan ook een hernieuwde **aandacht voor innovatie in de mediasector** en samenwerking met kennisinstellingen. Innovatie omhelst niet alleen technologische vooruitgang, maar omvat ook het experimenteren met nieuwe journalistieke formats, ontwikkelen van innovatieve diensten, stimuleren van creativiteit, vormgeven van gebruiksvriendelijke interfaces en het ontwerpen van duurzame zakenmodellen.

2. Stimuleren van kwaliteitsvolle journalistiek in de Vlaamse media

Cijfers van de Eurobarometer tonen dat de Vlaamse nieuwsgebruikers aanzienlijk vertrouwen stellen in de juistheid van de berichtgeving in de Vlaamse (online) nieuwsmedia.¹³ De kwaliteit van de Vlaamse nieuwsmedia wordt met andere woorden door de nieuwsgebruiker als ‘goed’ en ‘betrouwbaar’ beoordeeld. Deze vaststelling belet niet om blijvende inspanningen te leveren om de kwaliteit van de Vlaamse nieuwsmedia te versterken. Het aanpakken van fake nieuws start met andere woorden bij correcte berichtgeving van de media en andere maatschappelijke stakeholders zelf.

Kwaliteit van berichtgeving stoelt op de correcte toepassing van de journalistieke deontologie en beroepsethiek waarbij journalisten bronnen en feiten controleren en dubbelchecken, en het respecteren van transparantie tussen feiten en opinies. Niet alleen wordt het belang van zelfregulering (journalistenvereniging, zelfregulerende instanties en ombudsdiensten¹⁴) onderstreept, de Sectorraad Media wil eveneens de aandacht vestigen op het **belang van journalistieke vorming, training en opleiding**, zowel via MediAcademie als hogescholen/universiteiten.

Daarnaast beklemtoont de Sectorraad het belang van onderzoeksjournalistiek als graadmeter van kwalitatief hoogwaardige informatie. Onderzoeksjournalistiek laat nieuwsmedia toe hun democratische rol te vervullen en de verschillende machten te bevragen. Bovendien kunnen zowel traditionele als digitale nieuwsmedia hiermee het verschil maken in hun competitieve strijd met sociale media en zoekmachines. Om die redenen suggereert de Sectorraad Media om de bestaande **steun aan onderzoeksjournalistiek** (zoals Fonds Pascal Decroos) te versterken en steunt hij het recente initiatief tot de oprichting van een Vlaams Journalistiek Fonds. In die context wordt ook gepleit voor het bewaken van de *Wet tot bescherming van de journalistieke bronnen*, het beschermen van klokkenluiders en het blijvend stimuleren van transparantie bij de overheid.

3. Versterken van accountability van sociale mediaplatformen

Het is uitermate belangrijk dat aanbieders van nieuws en informatie *accountable* – verantwoordelijk én aansprakelijk – worden geacht voor de nieuws- en informatieberichten die zij verspreiden. Terwijl traditionele nieuwsmedia (strafrechtelijk én burgerrechtelijk) aansprakelijk zijn voor de berichten die via hun kanalen worden verspreid, wordt de redactionele verantwoordelijkheid van sociale mediaplatformen onvoldoende erkend. Nochtans zijn deze platformen niet langer neutrale

¹³ <http://www.statistiekvlaanderen.be/statistiek-media#a08aae50-77ee-4b54-a851-aeb4f427d8ec>, <https://mediawijs.be/dossiers/dossier-nieuws-en-informatiegeletterdheid/hoe-belgi%C3%AB-gesteld-vertrouwen-pers> en <https://mediawijs.be/dossiers/dossier-nieuws-en-informatiegeletterdheid/mediawijsheid-en-nieuwsvertrouwen-catch-22>

¹⁴ O.a. de Vlaamse Vereniging voor Journalisten, de Raad voor Journalistiek, het JournalistenLoket,...

doorgeefluiken van nieuws en informatie, maar selecteren en personaliseren de onderliggende algoritmes nieuwsberichten die aan de gebruikers worden aangeboden. In deze kan van sociale mediaplatformen een graad van verantwoordelijkheid worden verwacht, zeker naarmate zij evolueren tot het belangrijkste nieuwskanaal voor een grote groep van de nieuwsgebruikers.

De Sectorraad Media ziet in het **erkennen van een graad van verantwoordelijkheid** door sociale mediaplatformen een eerste stap in de goede richting. Het is wenselijk dat deze platformen effectief optreden tegen de verspreiding van valse berichten en oproepen tot geweld en discriminatie. Ook het identificeren en verwijderen van fake accounts valt onder deze noemer. Sociale mediaplatformen dienen proactieve maatregelen te nemen in het bestrijden van georganiseerde manipulatie van berichtgeving en het verdelen van fake nieuws (zoals het opzetten van een laagdrempelige aanmeldingspunt voor ongewenste inhoud of een fact-checkingmechanisme). Hierbij kan worden geopteerd voor het reguliere stelsel van zelfregulering ofwel, indien sociale mediaplatformen in gebreke blijven, via wetgevend initiatief (inclusief strafrechtelijke aansprakelijkheid). Het implementeren van dergelijke wetgeving vergt evenwel een bijzonder zorgvuldige afweging tussen vrijheid van meningsuiting en censuur.¹⁵

Zelfregulering (of wetgevend initiatief) kan ervoor zorgen dat sociale mediaplatformen **meer transparantie** over de selectie van nieuwsberichten aan de dag leggen. Transparantie vormt immers een essentiële voorwaarde tot het bestrijden van fake nieuws en creëert vertrouwen naar de nieuwsgebruiker toe. Concreet kan worden gedacht over transparantie inzake

- De oorsprong van het nieuwsbericht (bronvermelding, hyperlinks of via metadata zodat de historiek van het bericht wordt weergegeven);
- De waarheidsgetrouwheid van het nieuwsbericht (betrouwbaarheid/authenticatie van de afzender en de accuraatheid van het bericht);
- Het publieke belang van het nieuwsbericht (publieke relevantie van de aangeboden informatie);
- De werking van het algoritme (selectiemechanisme en de relevantie voor de nieuwsgebruiker).

4. Inzetten op een kritische nieuwsgebruiker

Onderzoek wijst uit dat Vlaamse jongeren, voor wie Facebook in toenemende mate het belangrijkste 'nieuwskanaal' geworden is, moeite hebben met het herkennen van fake nieuws.¹⁶ Bovendien blijkt uit recent onderzoek dat de mediawijsheid van Vlaamse nieuwsgebruikers te wensen overlaat.¹⁷ Deze bevinding suggereert dat, ondanks alle bestaande inspanningen, nog méér kan worden ingezet op het ontwikkelen van kritische vaardigheden bij de nieuwsgebruiker. De Sectorraad Media juicht de bestaande **initiatieven rond mediawijsheid** toe en roept op om in samenwerking met allerhande actoren deze inspanningen te versterken.

¹⁵ Er kan verwezen worden naar de recent ingevoerde *Netzwerkdurchsetzungsgesetz (NetzDG)* wet in Duitsland. Die wet bepaalt dat sociale mediaplatformen op straf van boete binnen de 24u na aangifte fake nieuws, hate speech en andere 'illegale' informatie verwijderen. Zie <http://www.bbc.com/news/technology-42510868>

¹⁶ Jongeren herkennen fake nieuws moeilijk. Zie <https://mediawijs.be/dossiers/dossier-nieuws-en-informatiegeletterdheid/jongeren-herkennen-fake-nieuws-moeilijk>

¹⁷ Ook Vlaming maakt zich zorgen over fake news. Zie <http://smit.vub.ac.be/wp-content/uploads/2018/06/POLICY-BRIEF16-1.pdf>

Hierbij wordt uiteraard gedacht aan de talrijke initiatieven ondernomen door kenniscentrum Mediawijs en de Vlaamse nieuwsmedia zoals het project *Nieuws in de Klas* en bijhorende educatieve pakketten.¹⁸ Behalve nieuwswijsheid, met bijzondere aandacht voor hoe nieuws wordt geproduceerd en gecommmercialiseerd, is er werk aan de winkel in termen van reclamewijsheid (herkennen van reclame en diens doel begrijpen) en datageletterdheid (begrijpen van het belang van data en hoe algoritmes werken). Het is aanbevolen deze problematiek structureel in het onderwijs- en vormingsaanbod te integreren.

Niet alleen kinderen en jongeren maar alle Vlaamse nieuwslezers (ongeacht hun leeftijd) moeten vaardigheden ontwikkelen om kritisch om te gaan met de informatie die door zowel traditionele als digitale kanalen wordt verspreid. Door een hogere mate van mediawijsheid kunnen burgers sneller foutieve informatie identificeren en zich weerbaarder opstellen ten opzichte van fake nieuws. Evenwel mag een inzet op mediawijsheid er **niet toe leiden dat alle verantwoordelijkheid bij de nieuwsgebruiker** komt te liggen.¹⁹ De effectieve aanpak van een informatieverstoring vergt immers een holistische aanpak waarbij mediawijsheid versterken slechts één deel van de complexe puzzel is en alle betrokken actoren hun verantwoordelijkheid dienen te nemen.

Conclusies

Naar aanleiding van het Burgerkabinet Media, georganiseerd door Minister Gatz, wenst de Sectorraad Media een cluster van aanbevelingen te formuleren in het kader van het bewaren van kwaliteitsvolle journalistiek en een leefbaar aanbod van nieuwsmedia.

Het bestrijden van fake nieuws en informatieverstoring is een complexe problematiek die een holistische, gecoördineerde aanpak van verschillende maatregelen en tussen diverse beleidsdomeinen (zoals media, cultuur, jeugd, onderwijs, innovatie etc.) en op Europese/mondiale schaal vergt.

Wat betreft het bewaren van de diversiteit en pluriformiteit van het Vlaamse medialandschap beveelt de Sectorraad Media aan:

- de pluriformiteit van het medialandschap blijvend te monitoren, bv. door systematische analyse en evaluatie uit te voeren;
- een ondersteunend beleid te bieden voor digitale initiatieven, bv. door steun aan innovatieve journalistieke projecten of het gelijk trekken van btw-tarieven;
- vernieuwde aandacht te hebben voor innovatie in de mediasector.

Wat betreft het stimuleren van kwaliteitsvolle journalistiek beveelt de Sectorraad Media aan:

- kwaliteit te stimuleren door middel van zelfregulerende initiatieven in de journalistieke sector;
- blijvend in te zetten op journalistieke vorming, training en opleiding;
- de steun aan onderzoeksjournalistiek te versterken en te omkaderen, bv. door het blijvend bewaken van de wet op de bescherming van het bronnengeheim, het beschermen van klokkenluiders en het stimuleren van transparantie bij de overheid.

¹⁸ https://www.nieuwsindeklas.be/wp-content/uploads/2016/09/Fake-News_lesmap.pdf

¹⁹ Media literacy – everyone’s favourite solution to the problems of regulation. Zie <http://blogs.lse.ac.uk/mediapolicyproject/2018/05/08/media-literacy-everyones-favourite-solution-to-the-problems-of-regulation/>

Wat betreft het versterken van de verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid van sociale mediaplatformen beveelt de Sectorraad Media aan:

- sociale mediaplatformen aan te zetten tot het erkennen van verantwoordelijkheid, opdat zij effectief zouden optreden in de strijd tegen fake nieuws en informatieverstoring, door zelfregulering of indien nodig via wetgevend initiatief;
- sociale mediaplatformen aan te sporen tot transparantie, door zelfregulering of indien nodig via wetgevend initiatief.

Wat betreft inzetten op een kritische mediagebruiker beveelt de Sectorraad Media aan:

- de bestaande inspanningen rond mediawijsheid verder te zetten en te versterken;
- mediawijsheid structureel te verankeren in vorming- en onderwijsaanbod;
- niet enkel te focussen op kinderen en jongeren, maar op alle gebruikers.

Namens de Sectorraad Media,

Simon Delaere, voorzitter

Valerie Verdoodt, ondervoorzitter

Hanne Schuermans, secretaris